

УДК 159.955.1

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-2024-3-3>

Мазяр Олег

*доктор психологічних наук, доцент,
професор (б.в.з.) кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Марчук Анна

*аспірантка кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ЛОГІКО-СМИСЛОВІ ЗВ'ЯЗКИ АЛОГІЧНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНО НЕВИЗНАЧЕНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті висвітлюються результати дослідження взаємозв'язку алогічності з рештою властивостей мислення. Зокрема, встановлюються абсолютні показники алогічності у дискурсі, її психодинаміка та ступінь значущості у загальному смислому коефіцієнті. Обґрунтовується думка про те, що алогічність у дискурсі є запереченням висновків шляхом висунення змістовно протилежних тез. Алогічність слугує тому, щоби подолати нерозуміння у процесі декларування протилежних наслідків, які стають засновками для зміненого дискурсу. Діагностичним методом є «Методика текстових розривів», що моделює ситуацію інформаційної невизначеності. Вибірка склала 104 особи юнацького віку. Встановлено, що до алогічності періодично вдаються 71% досліджуваних, але середній показник логіко-смислових зв'язків є порівняно низьким (7%). Це пов'язано з тим, що лише одного разу до алогічності вдається третина досліджуваних. У психодинамічному вимірі алогічність використовується рівномірно впродовж всього виконання завдання. Статистично значуще зростання алогічності ($p \leq 0,01$) відбувається у реченнях, які потенційно становлять смислові дилеми (47%). Це вказує на те, що досліджувані юнаки або/і не здатні у дискурсі вирізняти когнітивні суперечності, або/і не мають успіху у нівелюванні суперечностей. Зафіксовано, що алогічність досить слабо детермінує загальний смисловий коефіцієнт ($R^2=0,08$), але водночас виявляє обернений помірний зв'язок (0,29). Алогічність має прямий помірний взаємозв'язок зі смисловою аморфністю, тобто невизначеними у смислому плані реченнями (0,3), та обернений помірний взаємозв'язок зі смисловою ефазивністю, або кристалізованістю (0,3).

Ключові слова: мислення, смисл, алогічність, інформаційна невизначеність, логіко-смисловий зв'язок, когнітивна суперечність.

Maziar Oleh

*doctor of psychological sciences, associate professor,
professor (former) of the Department of social and practical psychology,
Zhytomyr Ivan Franko State University*

Anna Marchuk

*graduate student of the Department of social and practical psychology
Zhytomyr Ivan Franko State University*

LOGICAL AND SEMANTIC CONNECTIONS OF ILLOGICALITY IN INFORMATIONAL INDETERMINATE DISCOURSE

Abstract. The article highlights the results of the study of the relationship between illogicality and the rest of the features of thinking. In particular, the absolute indicators of illogicality in the discourse, its psychodynamics and the degree of significance in the general semantic coefficient have been determined. The opinion that illogicality in the discourse means a denial of conclusions by putting forward substantively opposite theses is being proved. The aim of illogicality is to overcome misunderstandings in the process of declaring opposite consequences, which become the foundations for a changed discourse. The diagnostic method is the "Methodology of text gaps", which

models the situation of informational indeterminacy. The sample group consisted of 104 young people. As a result of the study, it was discovered that 71% of the participants periodically resort to illogicality, but the average rate of logical and semantic connections is relatively low (7%). This is related to the fact that one third of the participants resort to illogicality only once. In the psychodynamic dimension, illogicality is used evenly throughout the task. A statistically significant increase in illogicality ($p \leq 0.01$) occurs in sentences that potentially constitute semantic dilemmas (47%). This indicates that the young people who participated in the study are either/or unable to distinguish cognitive contradictions in discourse and either/or are not successful in leveling contradictions. It was noticed that illogicality rather weakly determines the overall semantic coefficient ($R^2=0.08$), but at the same time it reveals an inverse moderate relationship (0,29). Illogicality has a direct moderate relationship with semantic amorphousness, that is, semantically uncertain sentences (0.3), and an inverse moderate relationship with semantic effusivity, or crystallization (0.3).

Keywords: thinking, meaning, illogicality, informational indeterminacy, logical and semantic connection, cognitive contradiction.

Постановка проблеми й аналіз досліджень. Мислительний процес є неоднорідним і нерівномірним щодо системи логіко-сміслових зв'язків. Цей факт у різних аспектах відмічається багатьма дослідниками [2; 3]. Назагал процес розуміння повинен оцінюватися як нелінійний і багатозначний [8], що може презентуватися через так звані вторинні смисли [1], відхід від законів формальної логіки та спирання на інтуїцію [11] тощо. Вказані властивості мислення та розуміння помітно ускладнюють психолінгвістичні дослідження, нівелюють чіткість і ясність їхніх висновків, не дозволяють виокремити закономірності. Один із небагатьох висновків, що не викликає сумніву, полягає у тому, що процес мислення не будується винятково за законами формальної логіки та має унікальну когнітивну траєкторію. Особливо виразно це представлено у когнітивних суперечностях, змістовній непослідовності та незбігах, які повсякчас виникають у дискурсі та стають предметом дискусії. Власне, саму дискусію слід оцінювати як результат «недосконаlosti» мислення та розуміння, принаймні часткове скасування логіки як об'єктивного стандарту.

Порушення законів формальної логіки у багатьох випадках дає підстави говорити про помилковість суджень, що не може бути виявом творчості й оригінальності думки. Водночас цю «помилковість» варто прийняти як частину тривіального мислення, його природність. Феномен алогічності відбиває дихотомічну природу когнітивного процесу, яка у психологічних дослідженнях представлена через поняття «янусіанівського мислення» [9], «амбівалентності» [12; 13], «синкретичності» [10] тощо. Важливим аспектом дослідження є той факт, що алогічність не вдається повністю нівелювати на підставі набуття значущого досвіду логічного впорядкування інформації через отримання належної освіти та розвиток критичного мислення.

Алогічність є не тільки і не стільки виявом «недосконаlosti» мислительної діяльності, скільки одним із базових його рівнів. Продуктування алогічності, очевидно, є революційним етапом філогенезу *homo sapiens*, оскільки стабілізація когнітивних суперечностей відбиває його здатність скасовувати пряму дію (несуперечливого) рефлекторного принципу психічного функціонування. Можна припускати, що алогічність стала одним із значущих чинників мислення як нервово-психічного процесу, який одночасно відбиває необхідність нівелювати суперечності. *Homo sapiens* постійно продукує абсурд і з різним успіхом скасовує його, тобто вдається до дезабсурдизації [5].

Наявність алогічності у мислительній діяльності відбиває дискретну неспроможність суб'єкта здійснювати дезабсурдизацію, тобто нездатність у своєму дискурсі відповідати законам формальної логіки [4]. Водночас порушення законів формальної логіки можна трактувати як відмову від імітації думки іншого у ситуації його нерозуміння. Суб'єкт скасовує можливість здійснити парафраз (тобто бути нав'язним) і намагається «зламати» власне нерозуміння попереднього когнітивного матеріалу шляхом створення радикальних розбіжностей (тобто здійснити нав'язування у відповідь). У цьому випадку опонент так само припиняє розуміти суб'єкта, й обом належить повертатися, дарма що через дискусію, до вироблення прийнятних для дискурсу засновків.

Якщо коротко, то алогічність є своєрідним намаганням нав'язати опоненту нерозуміння у відповідь на неспроможність його зрозуміти. Це інверсія можливої імітації іншого, в основі якої лежить пряме скасування попередніх когнітивних елементів із метою започаткувати новий дискурс. Це когнітивний поворот, який полягає у частковому або повному незбігу та проти-

ставленні з початковими засновками силогізму. Саме у цьому криється початок когнітивної суб'єктивації індивіда, яка заперечує засновки. Із суто формального погляду, алогічність – це акт контрсугестії суб'єкта, яка здійснюється на протигагу можливості підтримати сугестивний вплив іншої особи шляхом когнітивного імітування (через парафраз). Змістовно алогічність – скасування висновків певного судження, ігнорування чи заперечення його засновків і нав'язування інших засновків із метою сформулювати протилежні висновки.

Розуміння властивостей мислення у його алогічному заломленні дозволяє формально та змістовно поліпшити комунікативний процес, процесуально врегулювати його, знизити рівень інтрапсихічної конфліктності, що зумовлює психічну дисфункціональність суб'єкта.

Мета статті – встановити властивості алогічності у мислительному процесі осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу. Смыслова алогічність відбиває властивості порушення законів формальної логіки, зокрема, закон несуперечності: не можна одночасно стверджувати істинність А та не-А. Об'єктивацією цього стають суперечності чи суттєві розбіжності між засновками та висновками. Семантично алогічність можна зафіксувати як семантичну антонімію. Якщо вважати імітаційність синонімією, то імітаційність та алогічність комплексно стають базовими формами мислення. Фундаментальні відмінності між цими феноменами полягають у тому, що імітаційність стає повторенням сугестії (наказу іншого), а алогічність – прямим запереченням сугестивного повідомлення [7]. Алогічність, із формального погляду, становить пряму контрсугестивну дію (ігнорування навіювання іншого та пряме навіювання у відповідь). Змістовно відбувається переструктурування денотату таким чином, що актуалізуються протилежні за значенням ознаки, які фіксують антагоністичний предикат [6]. Зауважимо на тому, що таке переструктурування не завжди здійснюється усвідомлено, а може бути наслідком неадекватного розуміння повідомлення від опонента.

Функціонально алогічність призводить до прямого заперечення засновків. Це сприяє припиненню процесу навіювання з боку іншого й утвердження нових засновків для подальшого дискурсу. У цьому випадку маємо справу з інверсією імітації, спробою її уникнути шляхом змістовного перевертання (актуалізації протилежних ознак). Така інверсія зумовлена намаганням суб'єкта започаткувати оригінальне смислове судження, кристалізувати протилежний висновок.

Дослідження смислової алогічності вимагає специфічного методу діагностики, тобто створення таких дослідницьких умов, за яких смислова алогічність може природно виявитися. Таким методом може стати розроблена нами «Методика текстових розривів», спрямована на вивчення логіко-смыслових зв'язків між сусідніми реченнями. Ця методика є апробованою щодо аналізу алогічності [6], але відтоді зазнала деякої модифікації щодо процедури встановлення логіко-смыслових зв'язків між реченнями. Її суть полягає у тому, що досліджуваному належить заповнити смислові пропуски у реченнях оповідання, яке складається з 30 речень різного ступеня когнітивної та синтаксичної складності. Досліджуваний формулює парні за рахунком речення, тоді як непарні речення сформульовані автором методики і змінам підлягати не можуть. Таким чином, методика моделює ситуацію інформаційної невизначеності, що дозволяє зафіксувати типові способи когнітивного реагування суб'єкта, зокрема умови виникнення смислової алогічності.

Запропонований текст оповідання ми визначаємо як когнітивно складний та інформаційно невизначений, оскільки відносно очевидний смисловий зв'язок між непарними реченнями автора представлений у 57% речень («смысловое плато»), 14% непарних речень містять непослідовність або деяку суперечність («смыслові дилеми»), 29% непарних речень утворюють між собою «смыслові розриви», тобто вони не мають логічного зв'язку через сюжетні переходи. Різномірні речення представлені в оповіданні нерівномірно. Схематично парні речення оповідання розташовуються таким чином (рис. 1).

Відповідно до наших теоретичних положень досліджуваний може продукувати такі типи

2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30
Частина 1					Частина 2					Частина 3				

* чорна заливка – речення зі смисловими розривами, сіра заливка – смислові дилеми, відсутність заливки – смислове плато

Рис. 1. Когнітивна структура парних речень тестового оповідання «Остап»

логіко-сміслових зв'язків: імітаційність, алогічність, аморфність, логічність та ефазивність (кристалізованість) [5–7]. Послідовність цих зв'язків відбиває ступінь їхньої складності та ваги у визначенні загального смислового коефіцієнта.

Досліджувана вибірка становить 104 особи юнацького віку (переважно особи жіночої статі). Тестове оповідання для цієї вікової категорії можна вважати когнітивно складним, позаяк відтворити авторським задум вдалося 8% досліджуваних. Назагал сформувати відносно чіткий смисл оповідання змогли 41% осіб, частково сформовано смисл 46% і смисл виявився несформованим у 13% досліджуваних.

Сміслова алогічність щонайменше одного разу представлена у тестових роботах 71% досліджуваних. У середньому вибірка демонструє 7% логіко-сміслових зв'язків, які можна кваліфікувати як алогічні. Для цього досліджуваними використано у середньому 7% вживаних в оповіданні слів. Зауважимо, що ці показники майже вдвічі перевищують показники імітаційності (4%). Таку обставину ми пов'язуємо з тим, що алогічність, на відміну від імітаційності, відбиває біологічну тенденцію суб'єкта підтримувати власну психологічну силу, що може об'єктивуватися у конфронтації, породженій контрсугестією.

Лише одного разу смислово алогічність використовують 33%, двічі – 17% досліджуваних. У решті досліджуваних (21%) алогічність проявляється у діапазоні від 10% до 17% логіко-сміслових зв'язків. Порівняно з імітаційністю (45%) спостерігається значно менший розкид даних алогічності (17%). Особливо це стає прикметним на тлі частоти випадків алогічності (7%) у зіставленні з випадками імітаційності (4%). На відміну від імітаційності, яка спрямована підтвердити авторський наратив, смислова алогічність є спробою його діаметрально розвернути, а отже, заперечити в авторській редакції. Таким чином відбувається дискретне скасування авторської логіки оповідання. Прикметно, що деякі досліджувані стають настільки зорієнтовані на це, що у бланку роблять виправлення авторських речень, інколи закреслюють як нерелевантні їхньому розумінні логіки змісту.

Стандартне відхилення смислових показників осіб, котрі демонструють алогічність, виявляє значний розкид даних ($SD=0,52$), що, втім, відповідає результатам усієї вибірки досліджуваних ($SD=0,49$).

У динамічному аспекті випадки смислової алогічності виявляються таким чином: у першій

частині 36%, у другій частині – 28%, у третій – 36% випадків. Спостерігаємо рівномірний розподіл показників. Можемо припустити, що у процесі мислительної діяльності досліджувані однаковою мірою вдаються до алогічності, як у ситуації переважання смислового плато (у першій і другій частинах), так і при переважанні когнітивно складних речень, що є більш інформаційно невідзначеними (у третій частині).

Якщо аналізувати різнотипні речення окремо, то отримано такі середні арифметичні показники алогічності (\bar{x}) у сформульованих логіко-сміслових зв'язках: у смислових плато – 6,5, у смислових дилемах – 33,5, у смислових розривах – 7. Після проведення множинних порівнянь за t-критерієм Стюдента встановлено, що відмінності є статистично значущими між непарними реченнями смислового плато та смислових дилем ($p \leq 0,01$), а також між непарними реченнями смислових дилем і смислового плато ($p \leq 0,01$); статистично значущих відмінностей між непарними реченнями смислового плато та смисловими розривами не встановлено. Це дає підстави вважати значущими показники 47% досліджуваних, які щонайменше одного разу реагують алогічністю при встановленні чотирьох логіко-сміслових зв'язків (що забезпечують формування двох парних речень) у ситуації смислової дилеми. Тобто майже половина досліджуваних не здатні дотримуватися другого закону формальної логіки в умовах смислової дилеми між непарними реченнями, що сприяють виникненню алогічності. Такими досліджуваними смислова алогічність або/і не помічається (досліджувані не є чутливими до наявної суперечності), або/і не може бути ефективно нівельованою.

На рівні логіко-сміслового зв'язку речень із попередніми і наступними непарними реченнями статистично значущих відмінностей у прояві смислової алогічності не зафіксовано (для $n_1=n_2=14$, $U_{\text{emp}}=92,5$, $U_{\text{min}}=55$ та $U_{\text{max}}=141$). Однак відзначимо, що смислова алогічність у середньому пов'язана з попереднім непарним реченням на рівні $\bar{x}=5,9$, а з наступним – $\bar{x}=4,4$. Таким чином відмічаємо, що частіше суперечність фіксується у зв'язку з попередніми реченнями, проте цей факт не отримує статистичного підтвердження.

У ході дослідження зафіксовано такий характер зв'язку (r_{xy}) смислової алогічності з іншими логіко-смісловими типами зв'язку. Констатуємо фактично відсутність взаємозв'язку з імітаційністю (0,07); спостерігається прямий помірний зв'язок зі смисловою аморфністю (0,3) і помір-

ний обернений зв'язок з ефазивністю (кристалізованістю смислу) (-0,3). Взаємозв'язок зі своїм смисловим антагоністом – логічністю – є слабким та оберненим (-0,13).

Пояснити ці результати можна таким чином: алогічність є закономірною когнітивною реакцією на неповне та неясне розуміння суб'єктом тексту оповідання, що характерно у випадку близькості до смислової аморфності та протилежності до смислової ефазивності (кристалізованості). Внаслідок цього смислова алогічність обернено та помірно пов'язана із загальною сформованістю смислу (-0,29), що вдвічі менше за аналогічний показник смислової імітаційності (-0,64). Характерно, що алогічність майже не виявляє зв'язку

зі смисловими розривами (0,07). Це дає підстави стверджувати, що алогічність, на відміну від імітаційності, не має тенденції до заміщення смислових тупиків. Тобто досліджувані, якщо і прагнуть нівелювати смислові тупики (виявлення різного ступеня нерозуміння) шляхом порушення законів формальної логіки, дарма що для них не завжди явного, то роблять це вкрай нерегулярно. Слабкість такого зв'язку підтверджують результати регресійного аналізу.

Лінійний регресійний аналіз демонструє слабкий, але статистично значущий (р-значення $0,002927 < 0,05$) обернений зв'язок між смисловою алогічністю та загальним смисловим коефіцієнтом (табл. 1).

Таблиця 1

Регресійний аналіз зв'язку смислової алогічності та смислового коефіцієнта в осіб юнацького віку

Regression Statistics								
Multiple R	0,288995152							
R Square	0,083518198							
Adjusted R Square	0,074533082							
Standard Error	0,045250419							
Observations	104							
ANOVA								
	df	SS	MS	F	Significance F			
Regression	1	0,019032799	0,019032799	9,295172223	0,002926796			
Residual	102	0,208855246	0,0020476					
Total	103	0,227888045						
	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Intercept	0,103386926	0,018148592	5,696691209	1,1874E-07	0,067389279	0,139384573	0,067389279	0,139384573
X Variable 1	-0,081354937	0,026684262	-3,048798488	0,002926796	-0,134283044	-0,02842683	-0,134283044	-0,02842683

Слабкість зв'язку, зокрема, виявляється у тому, що збільшення алогічності на одиницю зменшує загальний смисловий коефіцієнт на 0,08 ($R^2=0,08$). Тобто феномен алогічності в абсолютному значенні є відносно невеликим, а тому слабо позначається на сформованості загального смислу оповідання, попри те, що виявляється у 71% досліджуваних.

Висновки. Результати емпіричного дослідження вказують на значну поширеність використання алогічності у процесі вироблення смислового продукту (71% досліджуваних) у ситуації інформаційної невизначеності. З динамічного

погляду, алогічність у вибірці юнаків представлена відносно рівномірно впродовж усього часу виконання завдання, однак фіксуємо виразний вияв алогічності у ситуації виникнення смислових дилем (47% досліджуваних), що вказує на недостатню спроможність або помічати когнітивні суперечності, або їх успішно нівелювати. Назагал алогічність вельми слабо визначає загальний смисловий коефіцієнт ($R^2=0,08$). Алогічність виявляється найтісніше пов'язаною зі смисловою аморфністю (0,3) та протистоїть смисловій ефазивності (кристалізованості) (-0,3).

Список використаних джерел

1. Акімова Н., Акімова А. Розуміння тексту як специфічний вид розуміння. *Психолінгвістика*. 2018. № 24 (2). С. 27–47.
2. Зарецька О.О. Деякі методологічні зауваження щодо «розірваного наративу» у психогерменевтичних дослідженнях. *Мова і культура*. 2009. Вип. 12. Т. 10 (135). С. 57–64.

3. Кириченко Р.В. Вплив смислової структури тексту на його розуміння студентами : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 162 арк.
4. Мазяр О.В. Абсурдність як фундаментальна властивість сприймання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. № 3. С. 30–36.
5. Мазяр О.В. Особистісний дисонанс: системний аналіз : монографія. Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2020. 332 с.
6. Мазяр О.В. Смислова алогічність у процесі мислення. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2023. Вип. 22 (67). С. 49–57.
7. Мазяр О.В. Смислова імітаційність у процесі мислення. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2023. № 51. С. 76–81.
8. Goldfield B., Gencarella C., Fornari K. Understanding and assessing word comprehension. *Applied Psycholinguistics*. 2016. № 37 (3). P. 529–549.
9. Kao C.-Y. Examining the attribute inheritance in Janusian thinking: An intensional study on the mechanisms of combining opposite concepts. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2023. Jan. 2.
10. Lin Y., Zhang Y.C., Oyserman D. Seeing meaning even when none may exist: Collectivism increases belief in empty claims. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2022. Vol. 122 (3). P. 351–366.
11. Mykhalchuk N. Psychological context of the idea of understanding. *Psycholinguistics*. 2017. Vol. 22 (1). P. 163–174.
12. Priester J., Petty R., Park K. Whence Univalent Ambivalence? From the Anticipation of Conflicting Reactions. *Journal of Consumer Research*. 2007. Vol. 34 (1). P. 11–21.
13. Song H., Ewoldsen D.R. Metacognitive Model of Ambivalence: The Role of Multiple Beliefs and Metacognitions in Creating Attitude Ambivalence. *Communication Theory*. 2015. Vol. 25 (1). P. 23–45.